

LIBERTATEA OMULUI CA TEMEI AL JUDECĂȚII DIVINE ÎN TEOLOGIA LUI HIPOLIT

Ps. drd. Iosif Diaconu

*Bibliotecar-șef, Universitatea Adventus, Cernica, Romania
Doctorand la Școala doctorală de Teologie și științe religioase,
Universitatea din București
iosif.diaconu@uadventus.ro*

Abstract: Human Freedom as Basis of Divine Judgment in Hippolytus' Theology.

Hippolytus is the first Christian author from whom we have left biblical commentaries. The best known are the *Commentary on Daniel* and the *Commentary on the Song of Songs*. His theology shows the fundamental role that human freedom plays in the divine worldview. God's self-discovery finds its full significance in man's positive response. The man's answer can be given by virtue of his ability to choose.

In this article we will analyze Hippolytus' conception about human being and how divine judgment is possible on the basis of this human freedom. The usefulness of this article is that it introduces us to the thinking and theology of Christians in the early third century, showing their understanding of the biblical message about human being.

Key words: *human being, freedom, divine judgment, Hippolytus*

Introducere

Hipolit¹ este primul autor creștin care a scris comentarii biblice. Dintre acestea ni s-au păstrat până azi *Comentariul la Daniel*, *Comentariu la Cântă-*

1 Hipolit a activat la începutul secolului al III-lea ca episcop, probabil pe teritoriul Siriei romane. A fost un autor riguros, un bun sistematician, motiv pentru care a fost solicitat de confracți să ofere lămuriri asupra unor subiecte spinoase, cum ar fi problema lui Anticrist (A se vedea *De Chr* 1,1). Nu sunt dovezi convingătoare cu privire la ideea că ar fi fost episcop, și nici măcar prezbiter, la Roma. În ultimii ani, cercetătorii fac distincție între Hipolit *Orientalul* (autorul studiat în acest articol), și Hipolit *Occidentalul* (a se vedea „Ricerche su Ippolito”, în *Studia Ephemerides „Augustinianum”*, Roma, Institutum Patristicum Augustinianum, (13, 1977) și „Nuove ricerche su Ippolito”, în *Studia Ephemerides „Augustinianum”*, Roma, Institutum Patristicum Augustinianum, (30, 1989). (30, 1989).

tarea cântărilor, *Binecuvântarea lui Isaac și Iacov*, *Binecuvântarea Moise*. Alte comentarii, precum cel la *Apocalipsa*, la *Geneza*, la *Matei*, ne-au parvenit numai în fragmente. Tot Hipolit a fost primul părinte care ne-a lăsat un tratat sistematic despre un subiect unic. El a scris *Demonstrație din Sfintele Scripturi despre Cristos și Anticrist*, o lucrare ce expune principalele idei anticristologice susținute de creștinii din secolul al III-lea.

În articolul care urmează vom analiza concepția acestui părinte al Bisericii cu privire la libertatea și responsabilitatea omului în relație cu natura și statutul său primite prin creație. Libertatea omului are un loc ce nu se poate negocia, în concepția acestui părinte, deoarece libertatea este marele dar pe care Dumnezeu i l-a oferit omului pe pe care a clădit relația Sa cu omul. De aceea, în virtutea libertății cu care a fost înzestrat, omul poate fi tras la răspundere în cadrul judecății. Fără capacitatea de autodeterminare a omului, experiența descoperirii de sine a lui Dumnezeu ar fi rămas ne-remarcată și inutilă. Descoperirea lui Dumnezeu manifestată în creație și răscumpărare devine fecundă numai dacă primește un răspuns pozitiv din partea omului, răspuns care este posibil pentru că omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu (Geneza 1:26,27), cu libertate de alegere.

Utilitatea acestui articol constă în aceea că ne deschide o fereastră în gândirea și teologia creștinilor de la începutul secolului al III-lea și ne oferă o înțelegere cu privire la hermeneutica biblică practică în acea perioadă.

Omul, o făptură responsabilă

În concepția lui Hipolit, omul, ca orice altă făptură, a fost creat de Dumnezeu (*CD*² I,7,3-8,5). El este susținătorul vieții tuturor oamenilor și în mâna Lui se află suflarea lor și toate căile lor (*CD* III,17,6).

Un aspect important privind-l pe om este că Dumnezeu l-a înzestrat cu liberul arbitru. Omul nu este o ființă mecanică, automată, ci el își hotărăște singur destinul. „Cei care sunt nelegiuți sunt așa prin propria lor alegere, și înțelepții la fel, prin propria lor alegere sunt împliniți” (*CD* IV, 58,6).

Atunci când a fost făcut de Dumnezeu, omul era incoruptibil și nescricăcios. Dar, prin neascultare, prin păcat, el a devenit muritor (*CD*

2 *CD = Commentarium in Danielelem*. Este primul comentariu creștin care a fost transmis până astăzi. Scrisă de Hipolit între anii 202–204, lucrarea comentează verset cu verset cartea profetului *Daniel*. Pentru articolul de față am folosit ediția Hippolytus of Rome, *Commentary on Daniel*, trad. Thomas C. Schmidt, 2010, ed. electronică.

II,28,7). Însă, fiind o ființă compozită, formată din trup și suflet³, numai trupul putrezește la moarte, sufletul continuând să viețuiască în Hades, acolo unde atât Ioan Botezătorul ca predecesor, cât și Cristos, au coborât să proclame biruința asupra morților și răscumpărarea sufletelor (*De Chr* 45, *CD* II,29,11). „Moartea, este adevărat, continuă să atingă omul, dezmembrându-i părțile constitutive, sufletul și trupul, dar și-a pierdut în mod definitiv boldul. Coborârea în lumea de jos a Logosului și învierea trupului Său, așezat în mormânt, oferă asigurare că atât sufletul celor decedați, cât și trupul lor, fi-vor rechemate din Hades și din țărâna pământului în ziua judecării pentru a gusta, dacă sunt pregătiți, aceeași răsplată, dacă au rămas credincioși în experiența pământească poruncilor Tatălui, condiție pentru ca Duhul să sălășluiască în trupul lor”.⁴

În viziunea lui Hipolit moartea reprezintă eshatologia individuală, deoarece, pentru cel care a încheiat viața, sfârșitul a venit deja. „Să nu aibă o părere greșită despre planul lui Dumnezeu, știind că pentru fiecare, în oricare zi pleacă din această lume, a și fost judecat, căci sfârșitul lumii a venit peste el” (*CD* IV,18,7).

Pentru a-l izbăvi pe om din starea de păcat, Dumnezeu l-a trimis pe Logos, care luând trup de om și acceptând moartea pe cruce, a împlinit planul de mântuire (*CD* II,36,8). Prin credința în Numele Lui și prin faptele cele bune, omul nelegiuit poate căpăta ispășirea păcatelor (*CD* IV,31,5).

Hipolit, urmând învățăturilor apostolilor (cf. *Gal* 3,28), proclamă egalitatea tuturor oamenilor, în Biserică și înaintea lui Cristos. Orice om are șanse egale de a fi mântuit, odată ce s-a predat lui Cristos și a primit curățirea și sfințirea Duhului.

3 Aici Hipolit se îndepărtează de învățătura biblică cu privire la natura monistă a omului. Dualismul trup – suflet este o concepție antică, regăsită mai întâi la egipteni, apoi la greci și romani și care a căpătat statut de regină a speculației filosofice la Platon (vezi J. Moltmann, *The Coming of God*, London, 1996, p.58). Această speculație cu privire la om a fost adoptată mai târziu de Biserică, însă „cei dintâi teologi denunțau frecvent ideea unui suflet nemuritor, deoarece sufletul nu există ca entitate separată fără un trup” (Hennie Stander „The Eschatology of the Theologians of the Second Century” în J. G. van der Watt, *Eschatology of the NT and some Related Documents*, Tubingen, 2011, p. 585. A se vedea și p. 593). În vremea lui Hipolit doctrina omului ca ființă duală și a nemuririi sufletului deținea o poziție incontestabilă în învățătura creștină (A se vedea Irineu, *AH* IV, pref. 4; *IV* 20,1; Tertulian, *Adversus Marcionem*, IV,37 și Origen, *De principiis* I, 1, 6; *IV*, 1, 11).

4 Zani, A., *La Cristologia di Ippolito*, Brescia, Morcelliana, 1983, p. 686.

Cuvântul se arată darnic și generos prin faptul că se împărtășește tuturor sfinților adaptându-se, asemenea unui medic priceput, nevoilor fiecăruia. Cunoaște foarte bine slăbiciunea firii omenești. Pe neștiutori încearcă să-i învețe, pe rătăciți «să-i întoarcă pe calea Lui cea dreaptă» (Iacov 5:19-20); se descoperă ușor celor care-L caută cu credință; se deschide îndată celor ce cu trupuri neîntinate și inimă pură vor să bată la ușă.

Nu alungă pe niciunul dintre robii Săi; de nimenea nu se scârbește socotindu-l nevrednic de tainele Sale dumnezeiești; pe bogat nu-l prețuiește mai mult decât pe sărac; pe sărac nu-l disprețuiește pentru sărăcia sa; pe barbar nu-l rănește făcându-l nepriceput; pe eunuc nu-l dă deoparte, ca nefiind om; femeii nu-i poartă ranchiună pentru nesupunerea ei de la începuturi; de bărbat nu se scârbește fiindcă și-a încălcat [legământul]; ci de toți se milostivește și pe toți vrea să-i mântuiască. Pe toți fiii lui Dumnezeu El ține să-i curețe și pe toți sfinții îi cheamă să alcătuiască un singur om desăvârșit. Căci unul este Fiul lui Dumnezeu, prin care noi toți, renăscuți în Duhul Sfânt, vrem să devenim un singur om desăvârșit și ceresc” (*De Chr*⁵ 3:1,2).

Când Cristos se va întoarce a doua oară, îi va învia pe cei drepti, înviere care va fi în trup. Învierea trupului a devenit, în contextul polemicii antignostice, o marcă a ortodoxiei creștine. De aceea, „crezul roman, de la primele consemnări până la formula standard din anul 700, consemnează «și învierea trupului (σάρξ sau *carnis*)»”⁶

Trupul celor drepti va fi proslăvit (*CD* II,28,4, *CD* III,31,2-4) și vor împărăți cu Cristos (*CD* IV,23,4-6). Vor învia și cei păcătoși, însă numai pentru a căpăta pedeapsa veșnică. Ei vor învia în trup cu toate infirmitățile cu care au murit și vor arde veșnic în iazul de foc, care este moartea a doua (*De Chr* 65,66).

Omenirea a fost proslăvită într-un mod cu totul aparte prin faptul că Logosul a luat trup omenesc, devenind Fiul lui Dumnezeu și Fiul Omului.

5 *De Chr = Demonstrație despre Cristos și Anticrist*. Hipolit a scris acest tratat între anii 200–202 d.H. la cererea unui confrate pe nume Teofil. Tema tratatului se concentrează, în principal, pe activitatea și persoana lui Anticrist și pe modul în care Cristos și credincioșii îl vor învinge, în cele din urmă. Pentru articolul de față am folosit ediția C. Bădiliță, *Manual de anticristologie*, București, Vremea, 2011.

6 J. H. Leith, *Creeeds of the Churches*, 3rd Edition, Louisville 1982, p. 23. A se vedea și J. Ratzinger, *Moarte și viață veșnică*, București, 2012, p. 191.

El va purta pentru totdeauna acest trup omenesc pe care l-a înălțat la Tatăl și l-a proslăvit (CD IV,10,2).

În concluzie, concepția lui Hipolit despre om vine ca un corolar al învățaturii despre Dumnezeu. Ea este desprinsă din Scriptură și vede omul ca un beneficiar al dragostei lui Dumnezeu prin creație și răscumpărare. Deși Dumnezeu este suveran și, în plan istoric, doar voința Lui se împlinește, omul are putere de decizie și se poate opune planului divin pentru viața lui. De altfel, toți oamenii au păcătuit, însă prin Cristos ei se pot bucura din nou de comuniune cu Dumnezeu și de nădejdea vieții veșnice.

Judecata lui Dumnezeu ca act de dreptate

La revenirea Sa, Cristos va chema la viață, atât pe cei dreپți, cât și pe cei păcătoși (*De Chr* 65,1,2). Cum am văzut în deja, învierea trupului a devenit, în teologia patristică, o marcă a dreptei credințe, în contextul polemicii cu gnosticismul. Pentru Hipolit, ca și pentru Irineu⁷, sufletul omului bun, ca și al celui rău, așteaptă în Hades.⁸ „Căci când toată puterea și slava vieții noastre se sfărșește, atunci suntem întăriți de mâna ridicată a lui Cristos care, de asemenea, ne scoală ca vii din morți și din Hades la învierea vieții” (CD IV,39,7).

Aici Ch. Hill susține că „există dovezi destul de bogate și ușor de înțeles că Hipolit a transmis o perspectivă «cerească» asupra stării intermediare a celor dreپți.”⁹ Spunând aceasta, Hill susține că sufletele creștinilor dreپți au fost deja eliberate din Hades și au fost duse în rai de Cristos. Hill face aici confuzia între răsplata imediată a martirilor care, într-adevăr, merg în rai îndată după depunerea vieții lor pentru Cristos (CD III,24,2), și destinul celorlalți credincioși creștini, al căror suflet așteaptă în Hades învierea de la sfârșitul lumii. Chiar și referințele din textele hipolitane, pe care Hill le oferă în sprijinul ideii sale, duc tot în direcția răsplătirii imediate a martirilor, nu a credincioșilor în general.

7 Charles E. Hill, *Regnum Caelorum: Patterns of Future Hope in Early Christianity*, Oxford, 1992, p. 14.

8 În gândirea hipolitană și a mai multor Părinți, *Hades* este corespondentul grecesc al termenului ebraic *șeol* – locuința morților. Am văzut în secțiunea *de mai sus* că Hipolit nu interpretează corect concepția ebraică cu privire la om, considerând că este o ființă compozită, formată din trup și suflet. În consecință, perspectiva lui despre moarte se îndepărtează de perspectiva ebraică. Pentru Hipolit sufletul este nemuritor.

9 Hill, „Hades of Hippolytus”, p. 107.

Autorul nostru are o viziune tripartită asupra lumii (CD IV,11,5; 52,4), aceasta fiind împărțită astfel: locurile cerești (raiul), locurile pământeste (pământul) și locurile subpământeste (Hades sau Tartar – se pare că sunt același lucru pentru Hipolit CD II,11,12). După cum ne arată ultima referință, sufletele dreptilor sunt capabile să se unească cu cei trei tineri izbăviți din cuptor în cântare de laudă către Dumnezeu. Tot în Hades a coborât Ioan Botezătorul pentru a-L prevesti pe Cristos celor morți, iar Cristos, ajungând acolo, a răscumpărat sufletele lor din mâna morții (*De Chr* 45).

După înviere are loc judecata. „Căci chiar dacă acum el (Cristos, *n.n.*) amână pentru o vreme, nevrând să aducă judecată asupra lumii, și astfel împlinește recomandarea Tatălui (*cf In* 12,47), dar va veni cu oștile sale și va da fiecăruia potrivit faptelor sale” (CD IV,10,4). După 6.000 mii de ani de nedreptate și oprinare pentru sfinți, în sfârșit, Cristos, judecătorul judecătorilor și regele regilor, ține judecata care-i va îndreptăți și care va răsplăti fiecăruia după faptele lui (CD IV,10,4; 14,3; *De Chr* 64,1). Judecata este realizată de Cristos, care a primit autoritatea de la Tatăl (CD II,32,3), fiind ajutat de îngerii Săi (CD I,16,6). Judecata lui este dreaptă (CD III,30,4) și se face potrivit alegerii fiecăruia. (CD IV,58,6).

Cei credincioși, care sunt scriși în Cartea vieții, vor fi înviați pentru viață. Cei care au cooperat cu Anticrist pe pământ, la judecată îi vor împărtași soarta, fiind aruncați în pedeapsa eternă (CD IV,55,6). Cei păcătoși vor trebui să dea socoteală pentru fiecare păcat al lor (CD I,16,6); pedeapsa veșnică vine ca urmare a supunerii față de oameni și nesupunerii față de Dumnezeu (CD I,22,3).

Având în vedere că sufletul omului este nemuritor, cei răi vor primi o pedeapsă eternă. Aceasta survine prin „focul care este pregătit pentru Diavol de Dumnezeu” (CD II,27,11). „Grămada de pleavă o va arde (Cel Preaînalt, *n.n.*) cu foc nestins” (CD IV,10,3; 37,7). Constatăm că Hipolit nu elaborează mai mult cu privire la pedeapsa veșnică. Nu există nicio descriere a chinurilor și suferințelor pe care le vor îndura cei condamnați, în afară de faptul că osândirea lor în foc este veșnică (*De Chr* 5b; CD IV,57,3b).

Pedepsirea veșnică a păcătoșilor este în contrast cu răsplătirea veșnică a celor drepti. „Aceștia, zice el, vor fi înviați pentru viață, cei care într-adevăr au crezut în viață și sunt scriși în Cartea vieții” (CD IV,55,6).

Căci „vremea s-a apropiat” (*cf Dan* 7,22), adică, dintr-o dată timpul s-a împlinit și sfinții au primit împărăția când Judecătorul judecă-

torilor și Regele regilor vine din cer, care va îndepărta orice căpetenie și putere care I se opune și va mistui în foc veșnic, pedepsind nedreptii, dar va da robilor săi, atât profeți, cât și martiri și tuturor celor ce se tem de el, împărăția eternă (CD IV,14,3).

Hipolit pune în contrast împărățiile trecătoare ale lumii cu regatul veșnic al lui Cristos. El îi motivează în acest fel pe credincioși să rămână fideli, căci va veni timpul când persecutorii vor fi persecutați (CD IV,52,4), iar prizonierii vor face parte dintr-o împărăție în care vor fi stăpâni. Împărățiile lumii vor fi aruncate la gunoi, iar sfinții, atâta vreme prizonieri, vor primi împărăția de la Cel Preaînalt (CD IV,10,3).

Căci momentan, ceea ce Dumnezeu a pregătit pentru sfinți, un om nu este acum în stare să descrie, căci nici ochiul lui nu vede, nici urechea lui n-aude, nici inima unui om nu se înalță (cf 1 Cor 2,9), pentru care chiar îngerii doresc să întrezărească, el i-a vorbit astfel: „Aceste cuvinte sunt pecetluite până la sfârșitul timpului, până când mulți sunt aleși și sunt albiți și sunt încercați cu foc (CD IV,58,2).

Hipolit se reține să descrie în amănunt răsplata sfinților, după cum dă dovadă de prudență și atunci când vorbește despre pedepsirea celor păcătoși. Această abordare a lui Hipolit este în contrast marcant cu alți teologi de mai târziu care ofereau descrieri foarte plastice ale răsplătirii celor drepti, dar și ale chinurilor la care vor fi supuși cei nedrepti. Hipolit face uz numai de textul biblic pentru a arăta, mai ales, caracterul inefabil al binecuvântărilor pregătite pentru sfinți.

Concluzii

Prin intermediul scrierilor lui Hipolit am avut posibilitatea să călătorim în timp și să vedem cum era perceput omul de către creștinii secolului al III-lea. Având în vedere fidelitatea față de Scriptură pe care o vedește acest părinte al Bisericii, antropologia hipolitană ține linia avangardistă, pe care a inaugurat-o Noul Testament, cu privire la om. În virtutea faptului că sunt frați în Cristos, toți oamenii sunt cuprinși în noul proiect divin cu umanitatea, proiect care este Biserica.

În concepția lui Hipolit, omul poartă deplina povară a libertății și a auto-determinării. Însă, din nefericire, el nu a folosit în mod corespunzător această libertate și, de aceea, s-a înstrăinat de Dumnezeu prin păcat.

Totuși, chiar și în această condiție decăzută, omul este responsabil de deciziile sale și poate să aleagă binele sau răul. Prin întruparea lui Cristos, Dumnezeu îi oferă omului o nouă oportunitate de a alege, adică o nouă ocazie de a asculta de El.

Chiar dacă moartea face încă parte din experiența umană, prin moartea și învierea lui Cristos, oamenii vor fi înviați pentru a răspunde de faptele lor. Pentru moment, trupurile sunt depuse în mormânt, iar sufletele sunt coborâte în Hades, unde așteaptă ceasul judecății. Judecata nu este făcut numai sufletului, ci omului întregit prin înviere.

La revenirea Sa, Cristos îi va învia din morți, atât pe cei dreپți, cât și pe cei nedreپți. El îi va judeca după faptele lor, căci destinul etern al omului ține doar de opțiunea fiecăruia. Nu există, la Hipolit, nicio umbră a viitoarelor discuții cu privire la predestinare care vor anima creștinismul până astăzi. În înțelegerea lui Hipolit, omul este liber prin creație, își redobândește libertatea prin Cristos, și va fi liber în consumarea destinului etern pe care și l-a ales.

Bibliografie:

- * Bădiliță, C., *Manual de anticristologie*, ed. a II-a, București, Vremea, 2011.
- * Bracht, K., *Hippolyts Schrift „In Danielem”: kommunikative Strategien eines frühchristlichen Kommentars*, Tübingen, M. Siebeck, 2014.
- * Dunn, G. D., *Tertullian*, London, Routledge, 2004.
- * Grant, R. M., *Irenaeus of Lyons*, Londra și New York, Routledge 1997.
- * Hill, Ch. E., *Regnum Caelorum: Patterns of Future Hope in Early Christianity*, Oxford, OUP, 1992.
- * Hill, Ch. E., „Hades of Hippolytus or Tartarus of Tertullian?“, *Vigiliae Christianae* 43 (1989), Leiden, E. J. Brill, 105 – 126.
- * Hippolytus of Rome, *Commentary on Daniel*, trad. Thomas C. Schmidt, 2010, ed. electronică.
- * Leith, J. H., *Creeeds of the Churches*, ed. a 3-a, Louisville, John Knox Press, 1982.
- * „Nuove ricerche su Ippolito” în *Studia Ephemerides „Augustinianum”*, Roma, Institutum Patristicum Augustinianum, (30, 1989).
- * Moltmann, J., *The Coming of God*, London, SCM Press, 1996.

- ✦ Ratzinger, J., *Moarte și viață veșnică*, București, ARCB, 2012.
- ✦ Rhee, H., *Early Christian Literature. Christ and Culture in the Second and Third Centuries*, Londra, New York, Routledge, 2005.
- ✦ „Ricerche su Ippolito”, în *Studia Ephemerides „Augustinianum”*, Roma, Institutum Patristicum Augustinianum, (13, 1977).
- ✦ Watt, J.G., *Eschatology of the NT and some Related Documents*, Tubingen, Mohr Siebeck, 2011.
- ✦ Zani, A., *La Cristologia di Ippolito*, Brescia, Morcelliana, 1983.